

**TÜRK ATASÖZLERİNİN ÇOCUK HAKLARI BAKIMINDAN
İNCELENMESİ****THE INVESTIGATION OF TURKISH PROVERBS IN TERMS OF
CHILDREN'S RIGHTS**

*Mustafa TÜRKYILMAZ**

Özet:

Bu araştırma, çocuk, çocukluk ve çocuk haklarına ilişkin Türkiye Türkçesinde yer alan atasözlerini belirlemek için gerçekleştirilmiştir. Araştırma nitel araştırma yaklaşımı ile yürütülmüş; araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmış ve verilerin analizi içerik analizi ile yapılmıştır. Çalışmada Aksoy (1988)'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II ve TDK (2009)'nin Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II örneklem olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda 6915 atasözü incelenmiştir. Ele alınan atasözlerinin 285'inin doğrudan çocuk, çocukluk ve çocuk hakları ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla atasözlerinin % 4,12'sinde doğrudan çocuğa ilişkin olumlu veya olumsuz yargılarda bulunulduğunu söylemek mümkündür. Bu atasözlerinin % 38'24'ünün çocukların yaşama, % 31,57'sinin korunma, % 22,80'inin gelişme, % 7,36'sının katılım haklarına ilişkin olduğu belirlenmiştir. Bu dört kategorideki atasözlerinin % 53,33'ünün olumsuz yargı; % 46,66'sının olumlu yargı bildirdiği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Atasözleri, Çocuk, Çocukluk, Çocuk Hakları.

Absrtact:

The investigation was carried out to identify the proverbs in Turkey Turkish about children, childhood and children rights. The research was conducted with qualitative research approach. It was used case study. The data was analyzed with content analyses. It was identified as a sample Aksoy (1988)'s Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II and TDK (2009)'s Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II. These were Idioms and Proverbs Dictionaries. 6915 proverbs were examined in this context. 285 proverbs were considered directly to be related to childhood and children's rights from 6915. Therefore, we can say that proverbs' 4.12% made in a positive or negative judgment on direct child. These proverbs were determined to be related to the rights of children living 38'24%, protection 31'57%, development 22'80%, participation 7,36'%. It has revealed that negative judgments of 54%, positive judgments of 47% of proverbs.

Key words: Proverbs, Children, Childhood, Children's Rights.

* Yrd. Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü - Kırşehir
turkyilmazmustafa@yahoo.com

GİRİŞ

Eskilerin sav, çap, atalar sözü, darb-ı mesel dedikleri (Elçin, 2000) atasözleri biçimsel olarak kısa, özlü, kalıplaşmış, bir iki cümlelik söz öbekleridir. Bunlar, kavramsal olarak yüzlerce yıllık deneyim ve gözlemlerin sonucu sosyal olayları, doğa olaylarını, töre ve gelenekleri, inanışları aktaran bu olaylar karşısında nasıl davranılması gerektiğini belirten sözlerdir (Aksoy, 1988). “*Atasözlerimiz Türk’ün bilgeliğini, zengin düşünce ve ruh dünyasının ürünlerini, karşılaşılan değişik durum ve olaylardan çıkarılan yargıları dile getirmedeki başarısını yansıtmakta, bir yandan da söylenişlerindeki şiirli anlatımla, etkileyici, kolay hatırdan kalan anlatım biçimleriyle dikkati çekmektedir*” (Aksan, 1997, s. 141). Atasözleri ve deyimler, toplumların olay ve olgulara bakışını ortaya koyan önemli dil malzemeleri ve Türkçenin zenginliklerini, bilgeliğini, tarihini yansıtan kültürel miraslardır (Aksan, 2006; Aksan, 2000). Bunlar, toplumların dilleri, dillerinin gelişimi, tarihi hakkında bilgi verdiği gibi kültürleri hakkında da bilgi veren, geleceğe aktarılması gereken unsurlardır. Ne deyimler ne de atasözleri durup dururken, bir bağlam olmaksızın söylenen sözlerdir. Diğer halk edebiyatı türleri (örneğin türkü) bireyin bağlam olmaksızın icra edebileceği, söyleyebileceği türdendir (Boratav, 1999). Dolayısıyla bunların öğretiminde izlenen yolda da bir bağlam olması gerekir. Bu bağlam sayesinde öğrencilerin atasözlerini kavramaları kolaylaştırılabilir.

Kitle iletişim araçları halkın öz kültürüne ait pek çok değeri yok ettiği gibi deyim ve atasözlerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda dil eğitiminde deyim ve atasözlerinin önemi daha da artmaktadır. Öğretim programları incelendiğinde Türk Edebiyatı ve Dil ve Anlatım derslerinde atasözlerinin öğretilmesine ilişkin bir kazanım ve etkinliğin yer almadığı gözlenmiştir. Öte yandan Türkçe öğretim programlarına bakıldığında 4. sınıftan itibaren deyim ve atasözlerinin öğretilmesine ilişkin etkinlik ve kazanımlara yer verildiği görülmektedir. 4. sınıf konuşma eğitiminde “*konuşmalarında deyim ve atasözü, tekerleme, mâni, özlü söz ve mecazlarla, mizahi öğeleri kullanmaları sağlanmalıdır*” (MEB, 2005, s. 79); aynı sınıfa ait yazma eğitimi öğrenme alanında ise “*yazısını güçlendirmek amacıyla deyim, atasözü, özdeyiş vb. kullanmaya özendirilir*” (MEB, 2005, s. 89) kazanımlarına yer verilmiştir. 5. sınıf düzeyinde çeşitli etkinliklerle “*belirlenen bir deyim ya da atasözünü açıklamasını isteyebilirsiniz*” (MEB, 2005, s. 102), “*atasözünü, deyimi bul etkinliği yapılabilir*” (MEB, 2005, s. 112) gibi etkinlik önerilerine yer verilirken aynı doğrultuda “*yazılarda anlamı zenginleştirmek amacıyla deyim, atasözü, özdeyiş vb. kullanmaya özendirmelidir*” (MEB, 2005, s. 112) ifadesine de yer verilmiştir. 6-8. sınıf Türkçe öğretim programında konuşma ve yazma öğrenme alanlarında “*atasözü, deyim ve söz sanatlarını uygun durumlarda kullanarak anlatımını zenginleştirir*” (MEB, 2006, s. 21 ve 31); “*yeni öğrendiği kelime, kavram, atasözü ve deyimleri kullanır*” (MEB, 2006, s. 23 ve 35) kazanımlarına yer

verilmiştir. Bu bağlamda bakıldığında ilkokulun son yılında ve ortaokulda deyim ve atasözlerinin dil edinim süreçlerinde işe koşulduğu görülmektedir.

Bununla birlikte Türkiye’de öğretim sürecinin öznesi hâline gelmiş çocuk hakkında son yüzyıla kadar çalışmaların, incelemelerin bulunmadığı söylenebilir. 18. yüzyıla kadar Batı ülkeleri için de benzeri bir durum olduğunu söylemek mümkündür. “Çocukluğu hiç tanımıyoruz: En bilge kişiler, çocukların neleri öğrenmek durumunda olduklarını göz önünde bulundurmadan insanlar için öğrenmenin önemli olduğu düşüncesine saplanıp kalıyorlar. Çocuğun içinde hep yetişkini arıyorlar; onun yetişkin olmadan önce ne olduğunu akıllarına bile getirmiyorlar” (Rousseau, 2009, s. 2).

Orta Çağ’da 12. yüzyıla kadar çocukluk bilinmiyordu ve Orta Çağ’da çocukluğa yer yoktu. O dönemde çizilen resimlerde dahi çocuk ile yetişkinleri birbirinden ayırt etmek mümkün değildi. Çocuklar, yetişkinlermişçesine resmediliyorlardı. Bunun yanı sıra Meryem’in yanında çizilen bebek İsa figürlerini de görmek mümkündür. Bu bakımdan kadının varlığıyla çocuğun varlığının eş değer olgular olduğunu söylemek mümkündür (Ariés, 1962, s. 33).

Çocukluğun tarihsel gelişimi, 17. yüzyıldan 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar gelişen, bilimsel anlamda ele alınan bir çocukluk olgusunu ortaya koymaktadır. Kitle iletişim araçları, onların gelişimi ve yaygınlaşması beraberinde “çocukluğun” yok olmasına neden olmaktadır. Bu gelişmeler, tıpkı ortaçağdaki resimlerde olduğu gibi yetişkin ya da bir gençmiş gibi ele alınan, davranılan bir çocukluk olgusunu doğurmuştur. Anne babalarıyla benzeri bir giyiniş tarzı, ağabey ve ablaları gibi ergenlik sürecini yaşıyormuşçasına davranan, tüketim çılgınlığı ile televizyonların konu mankeni hâline gelmiş bir çocukluk... (Akyüz, 2001).

Türkiye’de ise çocukluğun tarihi ile ilgili ciddi araştırmalara rastlanmamaktadır. Osmanlının son döneminde batılılaşma kapsamında gerçekleşen pek çok yenileşme hareketinin miladı sayılan Tanzimat’la birlikte çocuğun yetişkinden farklı olduğu, onun farklı eğitimsel süreçlerden geçirilmesi gerektiği düşüncesi ortaya çıkmıştır (Onur, 2005). Bu anlayış beraberinde çocuğun eğitime yönelik yayınları da getirmiştir. Bu yayınların temelini Nâbi’nin Hayriyye’si (1642-1712), Sümbülzâde Vehbî’nin Lütfiyye-i Vehbî’si (1718-1809) oluşturur. Bu temel çerçevesinde ilk çocuk dergisi Mümeyyiz (1869-1870) yayımlanmaya başlanmıştır. Pedagojik açıdan bakıldığında öğüt vermeyi amaçlayan bu eserler, modern anlayışların oldukça gerisinde kalmaktadır.

Sanayi devrimi modern çocuk anlayışının doğuşunun miladı olmuştur. Tarıma dayalı kırsal toplumlar yerini, seri üretimin egemen olduğu sanayi ve kent toplumlarına bırakmaya başlamıştır. Bu durum kırdan yaşayan, ailesine

destek olan, iş gücü niteliğindeki çocuğun da yaşamını değiştirmiştir. Sermaye birikimi, orta sınıfın gelişmesine neden olmuş ve ortaya çıkan burjuva sınıf da çocukların eğitimine önem vermeye başlamıştır. Türkiye’de bu değişim, kırdan kente göç, ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Buna koşut olarak İnal (2007), Türkiye’de çocukluğu geleneksel, modern ve postmodern olmak üzere üç döneme ayırır. İnal’a göre geleneksel çocukluğun en önemli sorunu hayatta kalmadır. Bu dönemde çocuk, şiddete maruz kalmakta ve çocukların ömrü oldukça kısa olabilmekteydi. Modern çocukluğun sorunu ise çocukların eğitimi olmuştur. 1990’larla birlikte ortaya çıkan postmodern çocuk ise internet, kitle iletişim araçlarının belirlediği sınırlarda tek tipleşen bir çocuktur. Aslında bu dönem, çocukluğun da yok oluşuna denk düşmektedir. Çünkü reklamlar, TV programları, bilgisayar oyunları çocuğu tıpkı Orta Çağ’da olduğu gibi yetişkin ve ergenmiş gibi yansıtmakta biyolojik olarak olmasa da psikolojik olarak ergenlik yaşını aşağı çekmektedir. Çocukluk, postmodern çağda apartman daireleri, bilgisayar ve TV ekranları arasında yok olmuştur. Neydim (2003)’in içinde yaşanan zamanı modern ortaçağ isimlendirmesiyle nitelemesinin nedeni de budur.

Yirminci yüzyılla birlikte değer kazanan, önemsenen ve yetişkinden farklı bir anlayışla ele alınması gereken çocuklar ve onların korunması için birtakım önlemlerin alınması da gerekliydi. Özellikle I. ve II. Dünya Savaşları insanlığın buna ne derece ihtiyacı olduğunu ortaya koydu. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, tamamen kapsayıcı olmasa da, tartışmalı olsa da Amerika ve Somali dışındaki 190’ı aşkın ülke tarafından kabul edilen bir anlaşma olması bakımından oldukça önemlidir. Bu sözleşme çocuklara ifade, örgütlenme, düşünce, din ve vicdan özgürlüğü; şiddet, ekonomik sömürüye, tehlikeli işlere ve istismara karşı koruma; erişilebilecek en yüksek standartlarda sağlık hizmeti, eğitim hakkı, boş zamanlarını en iyi şekilde değerlendirip dinlenme ve eğlenme hakkı verir. Bununla birlikte 2000’li yıllarda 60 ülkenin imzaladığı anlaşmalarla çocukların silahlı çatışma, fuhuş, pornografi ve satıştan korunması da güvence altına alınmıştır (Archard, 2004).

Tarihsel olarak ele alındığında çocuk haklarına ilişkin ilk önemli anlaşma 5. Milletler Cemiyeti Meclisince 1924’te onanmıştır. Bu, Çocuk Hakları Cenevre Bildirgesidir (Fortin, 2009). Bu anlaşmayla çocukların maddi ve manevi gelişimi için onlara imkânların sunulması gerektiği; aç çocukların doyurulması, hastaların iyileştirilmesi gerektiği; savaş zamanlarında, olağanüstü durumlarda yardım edilmesi gereken ilk kişilerin çocuklar olması gerektiği beş maddeyle onanıp beyan edilmiştir. Türkiye, bu anlaşmayı ilk imzalayan ülkelerdendir.

Cenevre Beyannamesi basit ölçekli bir bildirge olsa da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nca ortaya konan 1959 çocuk hakları bildirgesine

temel oluşturmuştur. 1959'daki bildirge, 10 maddeden oluşur ve yasal yaptırım niteliğini taşımaz. Bu anlaşma da Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne kıyasla basit ölçekli bir beyan niteliğini taşısa da çocukların duyuşsal mutluluğuna vurgu yapması bakımından önemli bir metindir (Alston ve Tobin, 2005). Ayrıca 1959 bildirgesi, çocuk hak ve sorumluluklarını detaylı ve akla yatkın bir biçimde ele alıp somutlaştıran ilk belge olması açısından da önemlidir ve bu bildirgedeki bazı maddeler aynen 1989 Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde de yerini almıştır. Öte yandan 1959 bildirgesinde çocuğun vatandaşlık ve politik haklarından hiç bahsedilmemiştir.

1976'da üye devletlerin isteğiyle UNICEF 1979 yılını, çocukların durumunu iyileştirmek ve onlara dikkat çekmek için çocuk yılı ilan edilmiştir. 1978'de Polonya tarafından Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonuna Çocuk Hakları Sözleşmesinin taslağı sunulmuştur. Uluslararası düzeyde hukuken bağlayıcılığı olacağı umut edilen bu taslak, 1959 bildirgesinin hiç değiştirilmeden sunulan bir hâliydi. Bu doğrultuda üye ülkeler, taslaktaki maddelerin çocuğa özgü ve gerçekçi bir bakış açısıyla ele alınmadığını öne sürerek taslağı onaylamayı reddetmişlerdir. Bu suretle taslak, on yıl boyunca sürüncemede kalmıştır. Nihayet Kasım 1989'da onanmış ve 1990'da yürürlüğe girmiştir. Türkiye ise 1990'da sözleşmeyi imzalamış; ancak sözleşme maddelerinin iç hukukta yerini alması 1995'i bulmuştur. Dolayısıyla çocuğun toplum içinde bir birey olarak kabulüyle birlikte onların eğitiminden ve haklarından bahsedildiğini söylemek mümkündür.

Literatür incelendiğinde atasözleri ve deyimlerin çok farklı araştırmalara konu olduğu görülmektedir. Sağlam (2001), atasözleri ve deyimlerde imgelemi incelemiştir. Araştırmacı, bu söz öbeklerinin özünün düz anlam ve yan anlamın birleşimine dayandığını, asıl anlamlarını anlamının kolay olmadığını, anlamlarının ancak metin içerisinde anlaşılabilirliğini, imgelemlerinin anlaşılmasının güç olduğunu belirtir.

Sönmez (2014) ise atasözlerini değerler açısından incelemiştir. Çalışmada aile birliğine önem verme, adil olma, bağımsızlık, barış, özgürlük, bilimsellik, çalışkanlık gibi sosyal bilgiler öğretim programında yer alan 20 değer bakımından atasözleri incelenmiştir. Sonuçta adil olma değerinin en fazla; vatanseverlik ve bağımsızlık değerinin en az yer edindiği belirlenmiştir.

Özkan ve Gündoğdu (2011), toplumsal cinsiyet bağlamında Türkçede atasözleri ve deyimleri incelemiştir. Araştırmacılarca eril cinsiyetin yüceltildiği ve ev dışı yaşamda yerini aldığı; dişil cinsiyetin ise ikinci planda kalarak ev içi yaşamda yerini aldığı sonucu ortaya konmuştur. Alagozlu (2009) de Türkçe atasözlerinde kadın üzerine eğretilemeleri incelemiştir. Sonuçta Türk toplumunda kentleşme derecesi yüksek kadınların, kadın olgusuna bakış açılarının, atasözü ve deyimlerden çıkan geleneksel düşünsel

yapıyla örtüşmediği ve bunun değişen toplum değerlerinin bir göstergesi olduğu ifade edilmiştir. Ancak, erkek katılımcılar atasözleri ve deyimlerden yansıyan bakış açısına bir derece sahip oldukları görüntüsü vermişlerdir. Batur (2011) ise atasözü ve deyimlerde kadın ve kadının sosyo-psikolojik özelliklerini incelemiştir. Sonuçta kalıplaşmış sözlerde kadının bazen sadakatin bazen karşılıksız sevginin bazen düşmanlığın bazen de kin ve nefretin kaynağı olarak gösterildiği belirlenmiştir.

Karakuş ve Keçe (2012) de Türk atasözlerini doğal çevre algısı ve çevre eğitimi bakımlarından incelemiştir. Doğal çevre ile ilgili 507 Türk atasözünden yola çıkarak, Türklerin bitki örtüsünü, hayvanları, iklimi, toprağı ve suyu çevresel değer açısından nasıl algıladıklarının analizleri yapılmıştır. Yapılan incelemede Türklerin doğal çevre algısı açısından iklimle ilgili söylenen atasözlerinin ilk sırayı aldığı, bunu iklim ve hayvanlara ilişkin söylenen atasözlerinin takip ettiği görülmektedir. Karakuş (2014), Türk atasözlerinde iklim ve algısı ve coğrafyayı ele almıştır. Türk atasözlerinin derlendiği kaynaklarda iklim, iklim elemanları ve iklim-insan etkileşimini anlatan toplam 106 atasözü tespit edilmiştir. Yapılan analizlerde, iklimle ilgili söylenmiş atasözleri ve coğrafya ile bağlantılarına yer verilmiştir. Türk atasözlerinde mevsim algısı incelendiğinde; yaz aylarının daha çok istendiği ve sevildiği, buna karşılık kış aylarının sevilmediği ve dikkat edilmesi gereken dönemler olduğu ortaya çıkmaktadır. İklim ile ilgili söylenmiş atasözlerinin daha çok tarım-iklim ilişkisinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Atasözlerinin daha çok yetiştirilen ürünler, uğraşılan tarımsal faaliyetler ve iklimin yaşamı etkilemesi açısından coğrafyayı dikkate aldığı görülmektedir.

Yurtbaşı (2014) Özbek ve Anadolu'da çocukla ilgili atasözlerini incelediği çalışmada doğum öncesi ve sonrası çocuk; çocukların gelişimi, eğitimi, aile ve ebeveyn ile ilgili atasözlerini belirleyip bunları ortaya koymuştur.

Çocuk haklarına ilişkin çalışmalar incelendiğinde öykülerin, kitapların, edebî eserlerin, öğretim programlarının, çocuk kitaplarının çocuk hakları bakımından incelendiği görülmektedir (Sever, 2002; Özdemir Uluç, 2008; Karaman Kepenekçi, 2010; Karaman Kepenekçi ve Aslan, 2011; Merey, 2012; Maltepe, 2013; Türkyılmaz ve Kuş, 2014).

Atasözlerinin farklı bakış açılarıyla ele alınması Türk'ün olaylara bakışını, hayat görüşünü, felsefesini ortaya koyacaktır. Dolayısıyla bu araştırmada Türk atasözlerinin çocuğa, çocukluğa bakış açısının çocuk hakları bağlamında ele alınması amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma ile Türkiye Türkçesindeki atasözlerinin çocuk hakları açısından hangi

özellikleri taşıdığı belirlenmiştir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması, doğal ortamlarında tek veya küçük bir grubun sosyal olgusunu anlamayı amaçlayan bir araştırma stratejisidir. Buradaki amaç, örneklemin detaylı bir şekilde betimlenmesini sağlamaktır (Bloor ve Wood, 2006). Verilerin analizi için içerik analizi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2005; Bilgin, 2006).

Örnekleme

Araştırmada Aksoy (1988)'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II ve TDK (2009)'nin Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II örnekleme olarak belirlenmiştir. Aksoy (1988)'un sözlüğünde 2667 atasözü; TDK (2009)'nin Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler kitabında ise 4248 atasözü bulunmaktadır. Bu iki kitabın belirlenmesinde yaygın kullanımları etkili olmuştur. Bununla birlikte bu durum, araştırmanın bir sınırlılığıdır.

Veri Toplama ve Analiz

Atasözlerinin analiz edilmesinde, izlenen yol aşağıda sıralanmıştır (Bilgin, 2006; Yıldırım ve Şimşek, 2005):

- Dört kategori (yaşama, gelişme, korunma ve katılma hakları) ve alt kategoriler (BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ilgili maddeleri) dikkate alınarak bir form oluşturulmuştur. Doküman analizi sonucunda elde edilen veriler, alt kategorilere uygun olarak "Microsoft Office" programında bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

- Çalışmanın güvenilirliğini artırabilmek için Ömer Asım Aksoy (1988)'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II'de bulunan "A" dizininde yer alan atasözleri araştırmacı ve bir Türkçe Eğitimi Uzmanı tarafından bağımsız olarak incelenmiş, kodlama işlemi yapılmış ve araştırmacılar tarafından elde edilen veriler karşılaştırılmıştır. Her iki araştırmacı tarafından da ortak kodlamaların % 70'in üzerinde gerçekleştiği gözlenmiştir. Erişilen bu yüzdenin istenilen güvenilirlik değerini gösterdiğini söylemek mümkündür (Yıldırım ve Şimşek 2005, s. 233). Diğer harf dizinleri sadece araştırmacı tarafından incelenmiştir.

- Elde edilen kodların, olumlu ve olumsuz olarak görülme frekansları kategorilere ve alt kategorilere göre hesaplanmış ve değerler tablolar halinde gösterilmiştir. Bir atasözünün çocuk hakları bağlamında değerlendirilebilmesi için doğrudan çocuğu işaret eden, onun yaşamını etkileyen anlamsal derinliğine dikkat edilmiştir. Örneğin "Ağaç yaş iken eğilir (ÖAA)." Çocuk hakları kapsamında ele alınırken "Ağır kazan geç kaynar (ÖAA)." atasözü bağlama göre anlamsal özellikleri değişebileceğinden çocuk hakları çerçevesinde değerlendirilmemiştir. Tüm atasözlerinin incelenmesinde bu yol izlenmiştir. Boratav (1999) ve Sağlam

(2001)'in da belirttiği gibi atasözlerinin anlamını bağlam ve örnek durum olmadan ortaya koymak güçtür.

- Araştırmacı tarafından yapılan yorumları desteklemek amacıyla doküman metinlerinden örnek alıntılara yer verilmiştir. Araştırmada kullanılan kısaltmalar (ÖAA), atasözünün Ömer Asım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II; (TDK) ise Türk Dil Kurumu'nun Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II sözlüğünden alındığını göstermektedir.

3. BULGULAR

Elde edilen bulgular yaşama, gelişme, korunma ve katılım hakkı şeklinde sınıflandırılarak tablolar hâlinde gösterilmiştir. Her bir tablo, ana başlık, alt kategoriler, olumlu ve olumsuz yargı bildiren atasözleri, toplam sayılar, yüzde ve frekans değerlerinden oluşmaktadır. Örneğin tablo 1 okunurken çocukların yaşama hakkına ilişkin toplam 109 atasözü belirlendiği; bu atasözlerinin 64'ünün olumlu, 45'inin olumsuz yargı ifade ettiği; % 17,43'ünün (19 tanesinin) Madde 6 kapsamında ele alındığı şeklinde okumak gerekmektedir.

Tablo 1. Türk Atasözlerinde Çocukların Yaşama Hakkına İlişkin Bulgular

KATEGORİ 1: YAŞAMA HAKKI	Pozitif kullanım +1	Negatif kullanım -1	f	%
Madde 6: Yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkının korunması	10	9	19	17,43
Madde 9: Kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında ana babasından ayrılmama hakkı	-	-	-	-
Madde 18: Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumlulukları	41	25	66	60,55
Madde 24: Sağlık hizmetlerine erişim ve sağlığın korunması hakkı	-	3	3	2,75
Madde 26: Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı	-	-	-	-
Madde 27: Uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkı	9	5	14	12,84
Madde 31: Dinlenme, eğlence ve kültürel etkinliklere katılma ve boş zamanlarını değerlendirme hakkı	4	3	7	6,42
TOPLAM	64	45	109	100

Yaşama hakkına ilişkin 109 atasözünün olduğu görülmektedir. Atasözleri incelendiğinde çocuğun bakımından yükümlü kişilerin sorumluluklarını yerine getirmesine ilişkin tavsiye niteliğinde atasözlerinin sıklığının daha fazla olduğu görülmektedir (% 60,5). Aile ve çocuğa bakmakla yükümlü kişilerin sorumluluklarına ilişkin atasözlerinden 41'i olumlu yargı bildirirken 25'i olumsuz yargı bildirmektedir. Olumlu yargı bildiren maddeler arasında ailenin anne tarafından çekip çevrildiği ve aileyi bir arada tutan esas unsurun anne olduğunu bildiren atasözlerine rastlanmaktadır: “Anası olmayanın babası olmaz (TDK), Analı kuzu, kınalı kuzu (ÖAA), Analı oğlak yarda oynar, anasız oğlak yerde oynar (TDK), Anasız çocuk kanatsız kuş gibidir (TDK), Dört göz bir evlat içindir (TDK), Büyük büyüklüğünü bilmezse, küçük küçüklüğünü bilmez (TDK).” Bununla birlikte olumsuz yargı bildiren maddeler de vardır. Bu maddeler, babaların sorumluluklarını yerine getirmeyişleri ile ilgilidir: “Eşeğe “sıpan oldu” demişler, “sırtımdan yükümü alacak değil ya, önümden yemimi alacak” demiş (TDK), Koç kuzuya melemmez (TDK), Eşeğe dediler: “...uğun oldu” dedi: “yüküm arttı (TDK), Erkek kuşun yuvası olmaz (TDK)”.

Atalar sözünün ilk söylendiği, bilinmeyen zamanlarda sosyal güvenlik olgusu olmadığı için çocuğun sosyal güvenlik hakkına (Madde 26) ve kendi yararı açısından gerekli görüldüğü durumlar dışında ana babasından ayrılmama hakkına (Madde 9) ilişkin atasözlerine yer verilmediği görülmektedir.

Madde 6. Yaşama, hayatta kalma hakkının korunmasına ilişkin olarak olumlu 10, olumsuz 9 atasözüne rastlanmıştır. Olumsuz atasözlerine ilişkin dikkat çekici örnekler bulunmaktadır: “Ayı sıkıya düşünce yavrusunu ayak altına alır (TDK), Testilinin çocuğu ölmüş, tuluklunun ölmemiş (TDK)” Olumlu maddelere ilişkin örnekler bakıldığında: “Fıkaranın çocuğu, zenginın atı kıymetli olur (TDK), Gelen kovulmaz, doğan boğulmaz (TDK), Karga yavrusuna bakmış, benim ak pak yavrum demiş (ÖAA)”. Uygun yaşam standartlarına sahip olma hakkına (Madde 27) ilişkin olumlu anlam içeren atasözlerine örnek olarak şunlar verilebilir: “Çoğu kocaya, azı çocuğa gösterme (TDK), Çok çocuk anayı şaşkın, babayı düşkün eder (TDK), Dut kurusu ile çocuk aldatılmaz (TDK).” Olumsuz anlam içeren atasözleri ise: “Çocuğu banağa, komşuyu çanağa alıştırma (TDK), Çocuğun yediği helal, giydiği haram (ÖAA)...” örnek olarak gösterilebilir.

Tablo 2. Türk Atasözlerinde Çocukların Gelişme Hakkına İlişkin Bulgular

KATEGORİ 2: GELİŞME HAKKI	Pozitif kullanım +1	Negatif kullanım -1	f	%
Madde 5: Ailenin haklarının korunması (Anababanın yönlendiriciliği ve yeteneklerinin gelişimi)	47	5	52	80
Madde 7: Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, anababasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması	1	-	1	1,53
Madde 8: Kimliğinin korunması	-	-	-	-
Madde 10: Ailelerin yeniden bir araya gelmesinin kolaylaştırılması	5	-	5	7,69
Madde 21: Evlat edinmenin izlenmesi	-	-	-	-
Madde 23: Engelliler için özel bakım hakkı	-	-	-	-
Madde 28-29: Nitelikli eğitim hakkı	7	-	7	10,76
TOPLAM	60	5	65	100

Çocukların gelişme hakkına ilişkin atasözlerinde ailenin yönlendiriciliği (Madde 5) anlamını içeren örneklere daha çok yer verildiği görülmektedir. Olumsuz anlam içeren atasözlerinin sayısı daha azdır: “Koyunun melediğini kuzu melemez (TDK), Bir baba dokuz oğlu besler, dokuz oğul bir babayı beslemez (ÖAA)”. Çocukların anne ve babaları tarafından ve onların istediği gibi yetiştirilmesine yönelik, olumlu anlamlar içeren atasözlerine daha sık yer verildiği görülür: “Büyük tekerlek nereye giderse küçük tekerlek onu takip eder (TDK), Ak şeker, kara şeker, bir damar soya çeker (ÖAA), Ananın çıktığı dala kızı salıncak kurar (ÖAA), Ekmek mayadan, kız anadan (TDK).” Bununla birlikte kimliğin korunmasına, evlat edinme ve engelliler için özel bakım hakkına ilişkin atasözleri bulunmamaktadır. Madde 28-29 nitelikli eğitim hakkına ilişkin atasözlerine de rastlanmıştır: “Ağaç gençliğinde eğilir (TDK), Ağaç yaş iken eğilir (ÖAA), Görgülü kuş gördüğünü işler; görgüsüz kuş da elini dişler (TDK)”

Tablo 3. Türk Atasözlerinde Çocukların Korunma Hakkına İlişkin Bulgular

KATEGORİ 3: KORUNMA HAKKI	Pozitif kullanım +1	Negatif kullanım -1	f	%
Madde 2: Ayrımcılık yasağı	1	29	30	33,33
Madde 11: Yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılma ve geri döndürülmemesine karşı korunma	-	-	-	-
Madde 19: Her türlü şiddete karşı korunma hakkı	5	13	18	20,00
Madde 20: Aile bakımından yoksun çocukların korunması	-	33	33	36,66
Madde 22: Mülteci çocukların korunması	-	-	-	-
Madde 32: Ekonomik sömürüden korunma	-	-	-	-
Madde 33: Madde bağımlılığından korunma	-	-	-	-
Madde 34: Cinsel sömürüden korunma	-	8	8	8,88
Madde 35: Çocuk satışı ve kaçakçılığından korunmak	-	-	-	-
Madde 36: Diğer tüm sömürü biçimlerinden korunma	-	1	1	1,11
Madde 37: İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezadan korunma	-	-	-	-
Madde 38: Savaş ve silahlı çatışmadan korunma	-	-	-	-
Madde 39: Çocuk mağdurların yeniden topluma kazandırılması	-	-	-	-
Madde 40: Ceza hukukunda çocuklara yaklaşım	-	-	-	-
TOPLAM	6	84	90	100

Çocukların korunma hakkına yönelik anlam içeren 90 atasözü bulunmuş ve bunların anlamlarının büyük oranda olumsuz yargılar içerdiği gözlenmiştir. Bu bölümde özellikle anne ya da babanın bakımından yoksun kalmış öksüz ve yetim çocuklara ilişkin (Madde 20) olumsuz ifadelere rastlanmıştır: “Alçak eşek binmeye kolay, öksüz çocuk dövmeye kolay (ÖAA), Öksüz besle evi götürsün, dorum besle turluk götürsün (TDK), Öksüz besle

hasmın olsun, karga besle gözün oysun". Bununla birlikte kız evlat ve erkek evlat arasında ayırım yapan ve erkek evladı daha üstün tutan atasözlerine (Madde 2) de rastlanmaktadır: "*Devlet oğul, mal tahl, mülk değirmen (ÖAA), Kız babası, tuz babasıdır (TDK), Maşa kadar oğlu olanın paşa kadar yeri olur (TDK)*". Çocukların her türlü şiddete karşı korunmasına ilişkin (Madde 19) olumsuz yargı bildiren atasözlerine de rastlanmıştır: "*Büyüğü döv de küçüğe ibret olsun (TDK), Kızını dövmeyen dizini döver (ÖAA), Çocukla gitme işe, tut kulağına işe (TDK)*". Öte yandan az sayıda da olsa çocuğun şiddetten korunmasına ilişkin olumlu yargılı atasözleri de vardır: "*İki ebe çocuğu topal eder (TDK), Çok söyleme arsız edersin, aç bırakma hırsız (ÖAA), Kızını seven kocaya oğlunu seven hocaya vermesin (TDK)*". Cinsel sömürüden korunmaya ilişkin (Madde 34) olumsuz yargılar bildiren atasözlerine de rastlanmaktadır. Bu atasözleri, küçük yaşta evlilikleri olumlayan atasözleridir: "*Kız evladı on ikisine bastı mı ya ere, ya yere (TDK), On beşindeki kız, ya erde gerek ya yerde (ÖAA), Er yanan kül, er evlenen döl bırakır (TDK).*"

Madde 11, 22, 32, 33, 35, 37, 38, 39, 40' a dair herhangi bir atasözüne rastlanmamıştır. Bu durum, atalar sözünün söylendiği bilinmeyen zamanlarda bu maddelerde belirtilen durumlarla karşılaşılmaışı ile açıklanabilir.

Tablo 4. Türk Atasözlerinde Çocukların **Katılım Hakkına** İlişkin Bulgular

KATEGORİ 4: KATILIM HAKLARI	Pozitif kullanım +1	Negatif kullanım -1	f	%
Madde 3: Çocuğun yüksek yararı (Çocuğun gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması)	-	8	8	38,09
Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkı	1	5	6	28,57
Madde 13: Görüşlerini ifade etme hakkı	-	4	-	19,04
Madde 14: Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü	2	-	2	9,52
Madde 15: Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı	-	-	-	-
Madde 16: Özel yaşamına saygı hakkı	-	1	-	4,76
Madde 17: Kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim	-	-	-	-
TOPLAM	3	18	21	100

Çocukların katılım hakkına ilişkin oldukça az sayıda atasözü ile karşılaşmıştır. Bunlar da büyük oranda olumsuz yargılı atasözleridir: “Çocukla itin hatırı kalmaz (TDK), Çocuk ağzıyla yılan tut; onu da yalan tut (TDK), Büyükle evde söyler, çocuklar damda beyan eder (TDK)...” Az sayıda da olsa olumlu yargılı atasözlerine de rastlanmaktadır: “Bir senden büyüğün bir de senden küçüğün sözünü dinle (ÖAA), Evladımı ben doğurdum; ama gönlünü ben doğurmadım (ÖAA), Beş parmak bir değil (ÖAA)”.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Türkiye Türkçesi kapsamında 6915 atasözü incelenmiştir. Ele alınan atasözlerinin 285’inin doğrudan çocuk, çocukluk ve çocuk hakları ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla atasözlerinin % 4,12’sinde doğrudan çocuğa ilişkin olumlu veya olumsuz yargılarda bulunulduğunu söylemek mümkündür. Bu atasözlerinin % 38’24’ünün çocukların yaşama, % 31,57’sinin korunma, 22,80’inin gelişme, % 7,36’sının katılım haklarına ilişkin olduğu belirlenmiştir. Bu dört kategorideki atasözlerinin % 53,33’ünün olumsuz yargı; % 46,66’sının olumlu yargı bildirdiği ortaya konmuştur.

Çocukların yaşama hakkına ilişkin atasözlerinin sıklığının gelişme, korunma ve katılım haklarına kıyasla fazla olmasını kültürel bağlamda değerlendirdiğimizde, çocuğa ve çocuk sayısının fazla olmasına çok önem verildiği düşünülebilir. Tarım toplumunda ya da öz kültür olan bozkır medeniyetinde çocuk, çok önemlidir, hele ki erkek evlat. Çünkü ataerkil toplumlarda soy erkek evlattan yürür ve “ocağın tütmesini” o sağlar. Bu doğrultuda bulgular incelendiğinde buna ilişkin 30 atasözü ile karşılaşıldığı görülür (Madde 2). Bu atasözlerinde erkek evlat, kıza yeğ tutulmaktadır; hatta kız, evlattan sayılmamaktadır. Özkan ve Gündoğdu (2011) cinsiyet bağlamında ele aldıkları Türk atasözlerinde benzeri bir sonuca erişmişlerdir. Bununla birlikte sürülmesi, ekilmesi gereken tarla; bakılması gereken hayvanlar vardır. Çocuk, bunların bakımında, işlenmesinde de önemlidir. Ayrıca kız çocukları, anneleri yazıda yabanda iken kendinden küçüklerin bakımını üstlenmek ve onlara annelik etmek durumundadır. Dolayısıyla kadim zamanlarda, modern zamanlardaki gibi bir çocuk, çocukluk anlayışından söz edemeyiz. Çocukluk düşüncesi Rönesans’ın en büyük buluşlarından biridir, belki de en insanca olanıdır. O döneme kadar çocuk, toplum içerisinde korku veren bir varlık hatta bir günah ürünü olarak ele alınmaktadır. Bu anlayış 18. yüzyılın ortalarına kadar sürmüş ve çocuk kurtulması gereken bir yük olarak algılanmıştır (Neydim, 2000, s. 12-13). XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar çocuğa, edebiyatta da önemli bir yer verilmemiştir. Çocuk, genel olarak edebiyatta sıkıcı, dikkati çekmeye değmeyen bir nesne konumundadır. La Fontaine bile çocuktan

küçümsemeyle söz eder. Çocuk, ancak sosyal hayatta değer kazandıktan sonra edebiyatta da bir değer kazanabilmiştir (Neydim, 2000, s. 13).

Çocuğun gelişimine ilişkin olumlu ifadelerle olumsuz ifadelerle kıyasla daha fazla yer verildiği görülmüştür. Burada özellikle anne ve babanın yönlendirici olması hakkına (Madde 5) sık yer verildiği ortaya konmuştur. Öğretmenin, eğitim kurumlarının olmadığı kadim zamanlarda esas eğitimci anne ve babadır. Dolayısıyla anne ve babanın çocuğun gelişimindeki yönlendiricilik rolünü önceleyen atasözlerine yer verilmiş olması da kaçınılmazdır. Çocuğun gelişiminde belirleyici olan anne ve babadır.

Korunma hakkı bağlamında atasözleri incelendiğinde annesiz, babasız, bakıma muhtaç çocuklara ilişkin olumsuz yargılı atasözlerine çok sık rastlanmaktadır (Madde 20). Buna koşturarak Savaşer ve Mutlu (2011), şiddetin çocuğun eğitiminde bir araç olarak kullanıldığını ve bunun atasözlerinde de konu edinildiğini öne sürmektedirler. Bunun yanı sıra kız-erkek evlat ayırımını önceleyen, kız evladı, evlattan saymayan atasözleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla öksüz olanların ve kız evlatların korunma haklarından yoksun oldukları düşünülebilir. Bu durum destanlar döneminden beri aynıdır. Dede Korkut Destanı'nda Boğaç Han Destanı'ndan bir örnek: "Gene ziyafet tertip edip (Bayındır Han) attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirmişti. Bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere kara otağ kurdurmuştu. Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçe altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin, yerse yesin, yemezse kalksın gitsin demişti. Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayana Allah Taâla beddua etmiştir, biz de beddua ederiz belli bilsin demiş idi" (Ergin, 2000, s. 21). Bununla birlikte bazı atasözlerinde de erken yaşta evliliklerin teşvik edildiği görülmekte, 12-15 yaşındaki kızların kesinlikle evlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda Yurtbaşı (2014), Türk atasözlerinin telkinleri, çocuklarımızın geleceğe daha iyi hazırlanmalarını sağlarken evlenip çocuk sahibi olacak gençlerimize de kıymetli bir kılavuz görevini görür, ifadesini kullanmaktadır. Oysaki 0-18 yaş arasındaki her bir birey, BM tarafından çocuk sayılmaktadır. Dolayısıyla onların küçük yaşlarda evlilikleri sağlıksız nesillerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ancak medyada yer bulan "çocuk gelin" haberleri maalesef hâlâ kadim zamanlarda söylenmiş atalar sözünün toplumun farklı kesimlerince kabul gördüğünü ortaya koymaktadır. İçinde yaşanan postmodern çağ ile atalar sözündeki hikmetlerin kabul edildiği zamanları ve koşullarını aynı saymak imkânsız ve güçtür. Buradan hareketle çocuk haklarını ihlal edici bu tür atasözlerin kabul görmesini doğru karşılamak yanlış olacaktır.

Katılım hakkına ilişkin bulgulara bakıldığında ise çocuğun bir birey olduğu ya da olmadığı toplumlar olgusu karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde birçok ülkede ortak sorun, çocuğun katılım hakkının tam olarak hayata geçirilememesidir. Bu konu hakkında yöneticiler, eğitimciler, aile ve

toplum yeterince bilgi sahibi değildir. Kendi saç modelini, giyeceği elbiseyi dahi seçmesine izin verilmeyen çocukların yaşadıkları toplumlarda onların katılım hakkına yer verilmesini beklemek oldukça güçtür. Bu bağlamda Türkyılmaz ve Kuş (2014)'un 100 Temel Eser'i çocuk hakları bağlamında inceledikleri araştırmaları da aynı sonucu ortaya koymuştur. Bu eserlerin, zaten çocuğa yönelik yazılmadıkları ve yazıldıkları dönemde çocuğun bir birey olarak kabul edilmedikleri ortadadır. Dolayısıyla bu eserlerde de çocuğun katılım hakkına yer verilmediği görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Aksan, D. (1997). *Türkçenin Gücü* (3. Basım). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2000). *En Eski Türkçenin İzlerinde*. İstanbul: Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Aksan, D. (2006). *Türkçenin Zenginlikleri, İncelikleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksoy, Ö. Asım. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Akyüz, E. (2001). Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Eğitim Hakkı. *Millî Eğitim Dergisi*, (151), 1-23.
- Alagöz, N. (2009). Dil ve Cins: Türkçe Atasözleri Ve Deyimlerde Kadın Üzerine Eğretilmeler ve Toplum-Bilişsel Yapı. *International Journal of Central Asian Studies*, V. 13, 37-48.
- Alston, P., & Tobin, J. (2005). *Laying The Foundations For Children Rights*. UNICEF.
- Archard, D. (2004). *Children Rights and Childhood* (2nd Edt.). Oxon: Routledge.
- Ariés, P. (1962). *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*. (R. Baldick, Trans.). New York: Alfred A. Knopf.
- Batur, Z. (2011). Atasözü ve Deyimlerde Kadın ve Kadının Sosyo-Psikolojik Özellikleri. *Turkish Studies*, 6 (3), 577-584.
- Bilgin, N. (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*. (2. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bloor, M. & Wood, F. (2006). *Keywords in Qualitative Methods*. London.
- Boratav, P. Naili. (1999). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı* (9. Baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Elçin, Ş. (2000). *Halk Edebiyatına Giriş* (6. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2000). *Dede Korkut Kitabı* (21. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Fortin, J. (2009). *Children's Rights and The Developing Law* (3rd Edt.). Cambridge: Cambridge University Press.
- İnal, K. (2007). *Modernizm ve Çocuk*. Ankara: Sobil Yayıncılık.
- Karakuş, U. (2014). Türk Atasözlerinde İklim Algısı ve Coğrafya. *Millî Folklor Dergisi*, (102). 99-109.
- Karakuş, U. ve Keçe, M. (2012). Türk Atasözlerinde Doğal Çevre Algısı ve Çevre Eğitimi Açısından Önemi. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 4 (3), 131-145.
- Karaman-Kepenekçi, Y. ve Aslan, C. (2011). *Okulöncesi Döneme Seslenen Kitaplarda Çocuk Hakları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

- Karaman-Kepekçi, Y.(2010) An Analysis on Children's Rights in Stories Recommended For Children in Turkey. *Journal of Peace Education*, 7 (1), 65-83, DOI: 10.1080/17400200903370985.
- Maltepe, S. (2013). Aytül Akal'ın Öykülerinde Çocuk Hakları. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (58), 141-156.
- MEB. (2005). *İlköğretim Türkçe dersi (1-5. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.
- MEB. (2006). *Türkçe Öğretim Programı (6-8. Sınıflar)*. Ankara.
- Merey, Z. (2012). Children Rights in Social Studies Curricula in Elementary Education: A Comparative Study. *Educational Science: Theory & Practice*, 3273-3284.
- Neydim, N. (2000). *Çocuk ve Edebiyat*. İstanbul: Bu Yayınevi.
- Neydim, N. (2003). *Çocuk Edebiyatı*. İstanbul: Bu Yayınevi.
- Onur, B. (2005). *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Özdemir Uluç, F. (2008). *İlköğretim Programında İnsan Hakları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özkan, B. ve Gündoğdu, A. E. (2011). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçede Atasözleri ve Deyimler. *Turkish Studies*, 6 (3), 1143-1147.
- Rousseau, Jean-Jacques. (2009). *Emile*. (Y. Avunç, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sağlam, M. Yaşar. (2001). Atasözleri ve Deyimlerde İmgelem. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 45-51.
- Savaşer, S. ve Mutlu, B. (2011). Fiziksel Cezanın Çocuk Üzerine Etkisi. *I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi. Yetişkin Bildirileri Kitabı*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Sever, S. (2002). Çocuk Kitaplarına Yansıtılan Şiddet (Millî Eğitim Temel Yasası ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Bağlamında Bir Değerlendirme). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35, 25-37.
- Sönmez, Ö. Faruk. (2014). Atasözlerinin Sosyal Bilgiler Programındaki Değerler Açısından İncelenmesi. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 6 (2), 101-115.
- TDK. (2009). Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II (4. Baskı). Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.
- Türkyılmaz, M. ve Kuş, Z. (2014). İlköğretim 100 Temel Eserde Çocuk Hakları. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (15), 39-63.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yurtbaşı, M. (2014). Özbekistan ve Anadolu'dan Çocuk Atasözleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, (2), s. 85-146.